

KULTURNI I PRIRODNI PEJSAŽI MILJEVACA U AUSTRIJSKOM KATASTRU 1828. - 1878.

Mirela Slukan Altić

Miljevačka sela, smještena na krškom platou između Čikole i Krke, zbog specifičnih povijesno-geografskih uvjeta razvoja, obilježenih dugim stoljećima osmansko-mletačkih ratova, egzodusima i ponovnim kolonizacijama, počinju svoj ponovni razvoj tek krajem 17. stoljeća. Povratkom dije-la starosjedilaca na svoja ognjišta kao i kolonizacijom koju su provodile mletačke vlasti, nastaje sedam miljevačkih sela koje poznajemo i danas. Mletačka uprava, osobito njezine brojne agrarne reforme, a zatim i kratkotrajna francuska uprava, ostavili su duboke tragove u Miljevicima, formirajući specifične prirodne i kulturne pejzaže koje je u razdoblju od 1828. do 1878. zabilježio austrijski katastar koji uključuje popise zemljišta i kuća, gospodarski opis te detaljni katastarski plan. Ti nam izvori vjerno svjedoče o izgledu i strukturi miljevačkih sela, njihovim stanovnicima, lokalnoj toponimiji, gospodarstvu, strukturi zemljišnog posjeda te uopće načinu života, svjedočeći tako i povijest miljevačke svakodnevice. Ujedno, ovaj katastar kao vjerodostojni izvor treba služiti kao podsjetnik o višestoljetnoj opstojnosti i snažno izraženom identitetu Miljevacu čiju bogatu prirodnu i kulturnu baštinu treba sačuvati kao važnu sastavnicu održivog razvoja čitavog kraja.

Uvod

Područje Miljevaca u geografskom smislu predstavlja kršku zaravan između Čikole na jugu, Promine na sjeveru i rijeke Krke na zapadu. Miljevci danas obuhvaćaju sedam sela: Bogatić (Bogetić), Brištane, Drinovce, Kaočine, Karalić, Ključ i Širitovce. Radi se o starohrvatskom prostoru koji je u srednjem vijeku bio u sklopu posjeda Nelipića u čijem su vlasništvu bile i obližnje utvrde Ključ i Kamičak. Uspostavom osmanske vlasti oko 1522. godine, ovo područje dolazi u posjed bega Miljevca (Miljevića) po kojem čitava zaravan dobiva ime.¹ Iako su posjedi bega Miljevca 1683. godine oslobođenjem toga područja nestali, ime nekadašnjeg posjeda zadržano je kao zajednički naziv za sela između Krke i Čikole. Isto vrijedi i za imena većine sela čiji su se nazivi sačuvali do današnjih dana. Oslobođenjem Miljevaca koji zatim postaju dijelom Mletačke Republike, dolazi do obnove naseljenosti i povratka dijela starosjedilaca na svoja vjekovna ognjišta. Te snažne demografske promjene koju su zahvatile ruralni prostor oko Krke i Čikole nakon oslobođenja, jasno su se odrazile u lokalnoj toponimiji, ali samo na razini zaselaka. Naime, naziv Miljevci kao i stari nazivi sela su sačuvani, ali su zaseoci promijenili imena, dobivši novo patronimičko ime po obiteljima koja su ih ponovno naselila. Tako je područje Miljevaca i njegovih sela zadržalo kontinuitet starog imena i lokacije, ali su se imena zaselaka kao i stanovništvo u njima tijekom vremena promijenili.

Austrijski katastar (1828. – 1878.) kao povijesni izvor

O izgledu i strukturi ruralnih naselja i njihovih zemljišnih posjeda najbolje nam svjedoče katastarski izvori nastali tijekom 19. i 20. stoljeća. Pripojivši Dalmaciju i čitavu Istru, Habsburška Monarhija je planirala niz reformi. Jedan od osnovnih preduvjeta bilo je snimanje postojećeg stanja, pa je izrada katastra čitavog teritorija bio jedan od prvih poteza austrijske vlasti. Prve pripreme na uspostavi austrijskog katastra počele su već 1806. godine, kada je počela i nova sustavna topografska izmjera Habsburške Monarhije, tzv. franciskanska topografska izmjera. Te je godine odlučeno da se započne s pripremanjima za uvođenje jednoobraznog sustava zemljarine na području čitave Monarhije, tzv. stabilnog katastra. Preduvjet za to, dakako, bila je katastarska izmjera Monarhije kojom će se osnovati katastar koji će biti temelj zemljišnog poreza. U tu svrhu, 21. kolovoza 1810. godine, oformljena je posebna dvorska komisija za uređenje zemljarine (*Grundsteuerregulierungs-Hofkommission*) na čijem se čelu nalazio grof Christian von Würmser. Rad komisije, pa tako i pripreme za organizaciju katastarske izmjere, prekinuo je rat s Francuzima. Nakon kratke

¹ Ovaj podatak o podrijetlu imena Miljevaca zapisao je fra Petar Bačić (1847.-1931.) koji u visovačkoj samostanskoj kronici navodi da su Miljevci u vrijeme osmanske uprave bili feudalni posjed begova Miljevića ili Miljevca.

francuske uprave u Dalmaciji (1805. – 1814.), komisija je 1815. godine nastavila s pripremama za izmjeru. Konačno, izmjera je službeno počela 1817. godine. Početkom izmjere smatra se datum objavljivanja Naredbe o uvođenju stabilnog katastra (*Patent über die Einführung des stabilen Katasters*) - 23. prosinac 1817. godine. Izmjera je dobila ime po caru Franji I. - franciskanska katastarska izmjera, a katastar dobiven izmjerom franciskanski katastar. Izmjera nije tekla jedinstveno niti istodobno u čitavoj Monarhiji, već odvojeno po pojedinim zemljama.² Izmjera Dalmacije koja je obuhvaćala područje od Karlobaga do Boke, trajala je od 1823. do 1838. godine. Katastarska izmjera Miljevaca obavljena je 1828. godine.³ Sedam miljevačkih sela činilo je i sedam katastarskih općina.

Izmjerom su prvi put nastale standardizirane katastarske evidencije za čitavu Monarhiju. Svaka katastarska općina dobila je popis kućnih i zemljišnih čestica, gospodarski opis općine, elaborat porezne procjene, indikacijsku skicu (terenski original katastarskog plana) te finalni katastarski plan u mjerilu 1:2 880.⁴ U spomenute evidencije su se od 1828. godine nadalje, kontinuirano unosile promjene, kojih nije bilo malo. U popise čestica promjene su se unosile dopunama ili križanjem postojećih imena, a u katastarske planove ili indikacijske skice promjene su se do crtavale crvenom bojom.⁵ Kako su s vremenom spomenute evidencije postale zbog učestalih promjena vlasničke strukture odnosno intenzivne diobe posjeda postale nepregledne, 1878. godine za sve katastarske općine miljevačkog područja provedena je reambulacija (obnova katastra) kojom su nastali novi popisi čestica dok su katastarski planovi prve izmjere s do crtanim promjenama korišteni i dalje.⁶

Tako su spomenutom izmjerom odnosno reambulacijom za miljevačko područje nastali sljedeći katastarski izvori koji su korišteni u ovom radu:⁷

1. K.o. Drinovci - indikacijska skica iz 1878. s do crtanim kasnijim izmjenama, popis kućevlasnika iz 1878. godine

2. K.o. Ključ - katastarski plan iz 1828. godine s reambulacijom iz 1878., popis kućevlasnika iz 1878. godine

3. K.o. Kaočine – indikacijska skica iz 1828. godine s reambulacijom iz 1878., popis kućevlasnika iz 1878. godine

4. K.o. Širitovci - katastarski plan iz 1828. godine s reambulacijom iz 1878., popis kućevlasnika iz 1878. godine

2 Katastarska izmjera naših zemalja počela je izmjerom Istre koja se nalazila u sklopu Austrijskog primorja. Izmjera je trajala od 1817. do 1822. godine. Izmjera Hrvatske i Slavonije trajala je od 1851. do 1877. godine. Izuzetak čini pet općina Vinkovačkog kotara čija je izmjera obavljena već 1847. godine. To su općine: Mirkovci, Novo Selo, Privlaka, Vinkovci i Vođinci (*Slukan Altić; 2003; 302*).

3 Opširnije o nastanku dalmatinskog katastra usp. Slukan Altić, Mirela (2005.): Povijest stabilnog katastra Dalmacije: povodom 170. obljetnice Arhiva mapa za Dalmaciju (1834-2004). Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Državni arhiv Split, 2005., br. 19, str. 7-47.

4 Originalno mjerilo plana iznosi 1 zoll=40 klafetra.

5 Zbog stalne upotrebe i do crtavanja novih podataka u originalne katastarske planove, oni nisu uvijek sačuvani već su se promjene povremeno zbog istrošenosti spomenutih planova ucrtavale na indikacijske skice.

6 U crtavanje kasnijih promjena na katastarske planove prve izmjere nastale 1828. sve do 1878. a ponekad i kasnije, rezultiralo je činjenicom da zapravo ne postoje planovi i upisnici koji prikazuju "čisto" stanje 1828. već stanje oko 1878. godine.

7 Sva navedena katastarska dokumentacija čuva se u Državnom arhivu Split, fond Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju.

Reljef južnog i zapadnog dijela miljevačke zaravni karakterizira niz izrazitih bora dinarskog smjera pružanja (sjeverozapad-jugoistok).⁸ Ovdje su antiklinale i sinklinale međusobno paralelne i relativno se brzo smjenjuju. To je rezultiralo rebrastim reljefom u kojem se izmjenjuju izdužene zone foraminiferskih vapnenaca i prominskih konglomerata. Opisane udoline duž kontakta vapnenca i prominskih naslaga uvjetovale su razvoj izduženih i manje-više okupljenih zaselaka. Zaseoci tih sela smješteni su razmjerno blizu, a kasnijim razvojem i izgradnjom često su se spajali u jedinstvena naselja izduženog tipa. Istodobno, takav položaj naselja kao najpovoljnijeg za razvoj sela i njegova gospodarstva, uvjetovan je mogućnošću gospodarskog iskorištavanja dviju prirodnih sredina, krša i polja, te smještajem izvora pitke vode.

Za razliku od rubnih dijelova miljevačke zaravni, posebnosti reljefa njezina središnjeg dijela uvjetovale su veću disperziju skupina kuća i patronimičkih zaselaka po ocjeditijim lokalitetima. To je prostor zaravni u kršu koje karakteriziraju široke i dugačke zaravnjene vapnenačke površine na kojima je oblikovana gušća ili rjeđa mreža ponikava (vrtača) i suhih dolina. U tom su prostoru oblikovana sela raštrkanih zaselaka nepravilne strukture. Patronimička imena tih zaselaka, zbijenost njihovih kuća i razmještaj zemljišnih čestica govori o njihovoj genezi iz osamljenih zadružnih gospodarstava koja s vremenom prerastaju u zaseoke. Njih karakteriziraju zemljišne čestice razmjerno nepravilnih oblika i promjenjivog pravca pružanja te zemljišni posjed okupljen oko zaseoka. Nadalje, zbog nepovoljnijih prirodnih životnih uvjeta života (manje plodne zemlje, nedostatak vode), ovdje je i naseljenost rjeđa.

Treći morfogenetski tip miljevačkih sela predstavlja selo formirano na rubu plodnog dolca okruženog krškom zaravni. Ovdje su zaseoci sela položeni duž ruba dolca, na samom kontaktu s kršom. Zemljišni posjed ovih sela predstavljen je dosta pravilnim, uskim i dugim njivama koje se pružaju radialno od ruba polja duž kojeg se nižu naselja. Naselja su mahom izdužena kontaktom polja i krša, a kuće su različito orijentirane, ispred kojih su redovito vrtovi (podvornice) koji se nastavljaju u vinograde i oranice. Iznad kuća obično je prostrani kamenjar s rijetkim ograđenim privatnim posjedima nepravilna oblika.

Tip I - izdužena sela okupljenih zaseoka formirana na kontaktu geoloških formacija

Ključ

Selo Ključ 1878. godine sastojalo se iz nekoliko okupljenih zaselaka s ukupno 53 kuće u kojima je 1880. godine živjelo 248 stanovnika (*Korenčić, 1979.; 212*). Ključ se smjestio duž kontaktne zone foraminiferskih vapnenaca i pro-

8 Usp. Geološku kartu 1:100 000 i geološki tumač Osnovne geološke karte Jugoslavije, list Driš i Šibenik.

Sl. 2. Selo Ključ i njegovi zaseoci 1878. godine

minskih konglomerata. Spomenuti kontakt slojeva ujedno je odredio prvobitni smjer razvoja sela kao i položaj kuća u odnosu na obradive površine. Zbog specifične geološke i geomorfološke podloge, od samih početaka razvoja sela glavnina Ključa razvijala se kao okupljeno naselje, izduženo duž spomenutoga kontaktnog sloja (karakteristično je da je izduženost izražena upravo duž geološkog kontakta koji prati i lokalni put, a ne duž glavne prometnice, što potvrđuje da cesta u to vrijeme nije imala značajniji utjecaj na smjer izgradnje i širenja naselja). Daljnja specifičnost ovog sela jest odsustvo inače karakteristične patronimičke okupljenosti,⁹ odnosno dosta izrazita pomiješanost prezimena vlasnika kuća između zaseoka. Ta pojava uočljiva je na temelju usporedbe katastarskog plana i popisa vlasnika kuća iz kojih možemo vidjeti da susjedne kuće u selu često imaju vlasnike različitih prezimena (iznimku u tome donekle čine jedino zaseoci Đelalije i Malenice koji pokazuju nešto viši stupanj patronimičke okupljenosti). Sukladno tome, i pojava skupine kuća sa zajedničkim dvorištem ovdje je nešto rjeđa no u drugim miljevačkim selima. I na kraju, u Ključu nalazimo još jednu specifičnost - osim kamenih u značajnijem se broju pojavljuju i drvene kuće (označene su žutom bojom), koje u pravilu ne nalazimo u drugim selima.

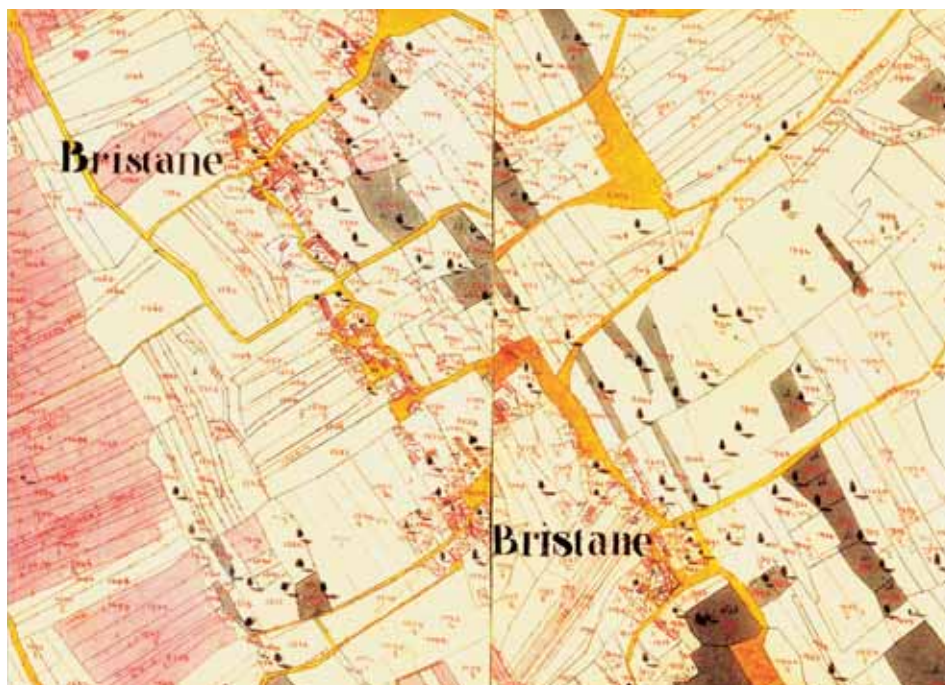
⁹ Pod patronimičkom okupljenošću podrazumijevamo koncentraciju jednog prezimena na vrlo uskom području, najčešće unutar jednog ili dva zaseoka, a koja je rezultat prvobitne kolonizacije kada su pojedine zaseoke osnivali pripadnici istog prezimena (obitelji).

Godine 1878. u Ključu popisani su sljedeći kućevlasnici:¹⁰ Vukorepa Luka (pok. Ivana), Vukorepa Paško (pok. Ivana), Vukorepa Mile (pok. Ante), Vukorepa Stipan (pok. Ante), Vukorepa Simon (pok. Nikole), Vukorepa Josip (pok. Nikole), Vukorepa Mile (pok. Ante), Malenica Filip (pok. Mate), Višić Ante (pok. Stipana), Višić Filip (pok. Stipana), Višić Filip (pok. Pavla), Višić Mate (pok. Simone), Čavčić Jose (pok. Luke), Skelin Paško (pok. Marka), Skelin Jose (nasljednici), Skelin Mio (pok. Filipa), Skelin Stipan (pok. Filipa), Lalić Jure (pok. Ante), Lalić Vid (pok. Bariše), Malenica Ivan (pok. Paške), Malenica Martin (pok. Ante), Malenica Petar (nasljednici), Malenica Mio (pok. Jure), Malenica Mate (pok. Paške), Malenica Marko (pok. Tome), Malenica Tomo (pok. Marka), Kulušić Paško (pok. Martina), Kulušić Ante (pok. Pavla), Kulušić Maria (udova pok. Jakova), Kulušić Ivan (pok. Simone), Kulušić Mate (pok. Nikole), Kulušić Jandrije (nasljednici), Kulušić Stipan (pok. Jure), Kulušić Filip (pok. Jakova), Dželalija Ivan (pok. Mate), Dželalija Ante (pok. Rade), Dželalija Dujmo (nasljednici), Dželalija Filip (pok. Mate), Dželalija Marko (pok. Marka), Dželalija Mio (pok. Petra), Dželalija Dumica?, Dželalija Ante (pok. Bože), Dželalija Ivan (pok. Ivana), Šarac Nikola (pok. Josipa), Šarac Ante (pok. Tome), Šarac Ante (pok. Tome), Šarac Nikola (pok. Josipa), Lalić Matia (udova pok. Ivana), Marašić Mio (pok. Mate), Malenica Ivan (pok. Mate), Malenica Filip (pok. Josipa), Vukasović Stipan (pok. Ante) i Marašić Josip (pok. Ivana).

Brištane

Selo Brištane imalo je 1846. godine 48 kuća. Selo odlikuje izrazita patronimička okupljenost u prepoznatljive zaseoke Bačića, Sušića, Šostara, Perišića, Pilića, Skelina, Jurića, Deronja, Jurašina i Samodola. Zbog već opisane građe terena određene slojevima smjera sjeverozapad-jugoistok i zaseoci Brištana položeni su u tom pravcu. Naime, morfogeneza sela Brištane, kao i sela Ključ određena je kontaktom vapnenaca s prominskim konglomeratima čija je kontaktna zona položena smjerom sjeverozapad-jugoistok, odredila položaj i smjer razvoja zaseoka Brištana. S obzirom na izrazitu patronimičku okupljenost i karakterističnu strukturu skupina kuća sa zajedničkim dvorištem, možemo zaključiti da su zaseoci nastali iz osamljenih gospodarstava odnosno primarnih posjeda čijim je naknadnim diobama unutar obitelji s vremenom nastao zaselak. Razvoj i širenje spomenutih zaselaka već je u drugoj polovici 19. stoljeća uvjetovao njihovo prerastanje u dva izdužena, manje - više povezna niza, u kojima je, zahvaljujući izrazitoj grupiranosti kuća, još uvijek uočljiva jezgra svakog primarnog posjeda.

¹⁰ Imena kućevlasnika ispisana su redoslijedom kako su navedena u katastru kuća. Tamo gdje je to bilo potrebno prezimena smo krotizirali no osobna imena ostavili smo u onom obliku u kojem su upisana u katastar. U većini slučajeva u zagradi se navodi i ime oca kućevlasnika. Tamo gdje je ime ili prezime vlasnika bilo nečitljivo, označili smo upitnikom. Iza svakog imena kućevlasnika navodi se ime oca (ponekad majke odnosno supruga ako se radi o udovicama) U selu Brištane kod imena kućevlasnika nisu navodena imena oca.

Sl. 3. Bristane sa zaseocima Perišića, Pilića, Pletikosa i Bačića 1878. godine

Kao kućevlasnici u Brištanima 1846. godine bili su upisani: Sušić Pietro, Sušić Paolo, Sušić Antonio, Sušić Lorenzo, Pilić Paolo, Pletikosa Tommaso, Pletikosa Pietro, Šostara Bartolomeo, Šostara Matteo, Šostara Pietro, Bačić Girogio, Bačić Antonio, Bačić Francesco, Bačić Matteo, Bačić Giacomo, Bačić Giuseppe, Višić?, Sušić Natale, Sušić Antonio, Sušić Paolo, Sušić Pietro, Jurić Fransesco, Jurić Giovanni, Jurić Giorgio, Sušić Giovanni, Samac Mateo, Sušić?, Benković Simeone, Benković Tommaso, Jurašin Natale, Jurašin Antonio, Samodol Antonio, Samodol Elia, Samodol Giacomo, Samodol Nicolo, Samodol Pietro, Samodol Simeone, Samodol Giuseppe, Deronja Vido, Deronja Giovanni, Deronja Michele, Deronja Gerolamo, Deronja Pietro, Pletikosa Pasquale, Perišić Pietro, Pilić Antonio, Pilić Paolo, Šostara Lovro.

Tip II – raštrkani zaseoci na krškoj zaravni

Kaočine

Selo Kaočine, iako brojem kuća jedno od manjih sela, zbog izrazite raspršenosti njegovih zaselaka površinom predstavlja najveće miljevačko selo. Godine 1878. imalo je 47 kuća. U selu je 1880. godine zabilježeno 263 stanovnika (*Ko-*

Sl. 4. Kaočine i njegovi brojni zaseoci na indikacijskoj skici sa stanjem iz 1878. godine

renčić, 1979.; 212). Kaočine su smještene u istočnom dijelu miljevačke zaravni. Selo čini niz široko raštrkanih zaselaka u čijem se prostornom rasporedu zapaža određena pravilnost koja je uvjetovana geomorfologijom terena ovog dijela zaravni karakterizirane izrazito ljuskavom strukturom. Takva ljuskava struktura zaravni rezultirala je pravilnom izmjenom zona udolina koje se uglavnom koriste kao pašnjaci i ocjeditijih pristranaka duž kojih su položeni zaseoci. Zaseoke odlikuje izrazita patronimička okupljenost, pa su zaseoci Kulušića, Malenica, Bašića, Vlajića, Ivića i Čolaka još uvijek izrazito okupljeni oko središnjeg dvorišta primarnog posjeda, što ukazuje na mogućnost da je ovo naselje nešto mlađeg postanka u odnosu na neka druga miljevačka sela gdje je proces diobe zemljišnog posjeda izraženiji.

Kao kućevlasnici u Kaočinama 1878. godine bili su upisani: Kulušić Paško (pok. Pavla), Kulušić Nikola (pok. Ante), Kulušić Ante (pok. Mate), Kulušić Jure (pok. Joke), Kulušić Jandrija (pok. Paške), Kulušić Mio (pok. Paške), Malenica Ante (pok. Franje), Malenica Mate (pok. Marka), Malenica Jure (pok. Ivana), Malenica Mate (pok. Roka), Ivić Mate (pok. Cvitka), Ivić Pavel (pok. Nikole), Nakušić Paško (pok. Nikole), Nakušić Anna (udova pok. Joke), Kulušić Paško (pok. Pavla), Čolak Stipan (pok. Franje), Lovrić Jure, Skelin Paško (pok. Marka), Vlajić Miško (pok. Jakova), Vlajić Grgo (pok. Jakova), Vlajić Jakov (pok. Martina), Vlajić Joko

(pok. Filipa), Vlajić Martin, Vlajić Mate (pok. Franje), Sulje Petar (pok. Franje), Šarić Filip (pok. Ivana), Malenica Jakov (pok. Paške), Malenica Nikola (pok. Ivana), Malenica Nikola (pok. Jakova), Kulušić Josip, Ivić Blaže (pok. Jakova), Bašić Mio (pok. Marka), Bašić Mate (pok. Filipa), Bašić Joko (pok. Simone), Bašić Paško (pok. Jure), Bašić Josip (pok. Ivana), Bašić Ivan (pok. Ante), Bašić Paško (pok. Jure), Kulušić Mio (pok. Cvitka), Kulušić Mate (pok. Cvitka), Malenica Joko (pok. Paške), Malenica Mate (pok. Paške), Vlajić Ante (pok. Mate), Vlajić Paško (pok. Ante), Vlajić Grgo (pok. Jakova), Vlajić Miško (pok. Jakova), Ivić Jakovica (pok. Ivana).

Širitovci

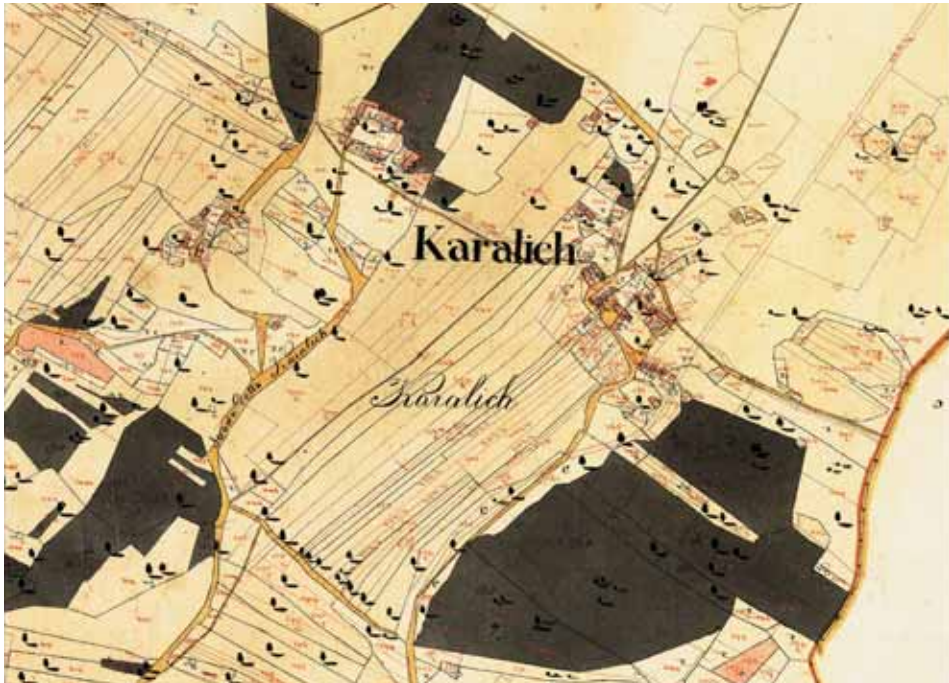
Selo Širitovci imali su 1878. godine 105 kuća, najviše od svih miljevačkih sela. Prema popisu stanovnika iz 1880. godine, u selu je živio 381 stanovnik (*Korenčić, 1979.; 213*). Selo ima crkvu sv. Petra i Pavla koja je postojala već u predosmansko doba. Obnovljena je početkom 18. stoljeća (u tom je obliku zabilježena i u katastaru iz 1878.). Širitovci sa svojim brojnim zaseocima pokazuju sličnu strukturu kao i Kaočine. I ovdje je položaj zaseoka određen smjerom geoloških slojeva koji se pružaju pravcem sjeverozapad-jugoistok. Zaseoke Lovrića, Vranjkovića, Grabića, Pulića, Vatavuka i Perčina dijele prostrana polja i vinogradi. I ovdje se javljaju karakteristična prostorna dvorišta oko kojih su okupljene kuće zaseoka.

Kao kućevlasnici u Širitovcima 1878. godine bili su upisani: Grabić Ante (pok. Petra), Grabić Matia (pok. Petra), Grabić Niko (Matin), Grabić Jerko (Martin), Grabić Marko (Matin), Grabić Mate (pok. Stipana), Grabić Jakov (pok. Andrije), Grabić Ivan (pok. Nikole), Grabić Pava (pok. Nikole), Grabić Ante (pok. Mate), Sunko Jure (pok. Filipa), Sunko Marko (pok. Mate), Sunko Ante (pok. Mate), Sunko Josip (pok. Mate), Vatavuk Jakov (pok. Stipe), Vatavuk Stanko (pok. Ilije), Vatavuk Grgo (pok. Josipa), Vatavuk Nikola (pok. Ante), Vatavuk Nikola (Aničin), Vatavuk Mate (pok. Ilije), Vatavuk Ivan (mulac), Vatavuk Luka (pok. Mate), Vatavuk Miško (pok. Blaža), Vatavuk Ante (pok. Blaža), Skelin Pešo (pok. Ante), Vranjković Ivan (pok. Filipa), Vranjković Frane (pok. Mate), Vranjković Ilija (pok. Jure), Vranjković Jakov (pok. Martina), Vranjković Jure (pok. Nikole), Vranjković Lovre (pok. Ivana), Vranjković Martin (pok. Ivana), Vranjković Lovre (pok. Martina), Vranjković Miško (pok. Dujma), Vranjković Luka (pok. Paškala), Lovrić Petar (pok. Miška), Lovrić Mate (pok. Ante), Lovrić Šeper Mile (pok. Jakova), Lovrić Šeper Martin (pok. Jakova), Lovrić Šeper Mate (pok. Jerka), Lovrić Šeper Ivan (pok. Ante), Lovrić Nikola (pok. Josipa), Livaja Lovrić Josip (pok. Ante), Lovrić Mate (pok. Miška), Lovrić Jerko (pok. Frane), Grabić Mate (pok. Šimuna), Lovrić Vukašić Josip (pok. Paška), Lovrić Vukašić Nikola (pok. Ivana), Lovrić Jure (pok. Stipana), Lovrić Ante (mulac), Lovrić Ivan (pok. Mate), Lovrić Jerko (pok. Ante), Lovrić Filip (pok. Ante), Bubalo Pava (pok.

Sl. 5. Dio sela Širotovaca sa zaseocima Grabića, Vranjkovića i Lovrića 1878. godine

Ante), Bubalo Luka (pok. Miška), Skelin Paško (pok. Marka), Bubalo Nikola (pok. Luke), Skelin?, (nasljednik p. Jose), Perčin Joko (pok. Ilije), Perčin Luka (p. Pa(?)a), Perčin Mate (pok. Petra), Perčin Paško (pok. Ivana), Skelin Pešo (pok. Ante), Livaja Lovrić Josip (pok. Ante), Livaja Lovrić Mate (Josipov), Livaja Lovrić Marko (Josipov), Bačić Šimun (Matin) iz Drinovaca, Grubešić ? (ud. Zane iz Drniša), Lovrić Mate (pok. Ante Vida), Lovrić Ivan (Josipov Vukarić), Livaja Joko (Ivanov), Lovrić Jure (pok. Ivana), Pulić Mate (p. ?), Pulić Ante (pok. Mate), Pulić Mate (pok. Blaža), Pulić Pava (pok. Nikole), Pulić Pava (pok. Miška), Pulić Jerko (pok. Nikole), Pulić Andrija (pok. Antuna), Pulić Stipan (pok. Ivana), Skelin naslj. pok. Jose iz Ključa, Samodol Bariša (pok. Pave) iz Brištana, Skelin Niko (pok. Ante), Skelin Jakov (pok. Marka) iz Drinovaca, Skroža (naslj. P. Vice iz Šibenika), Stojanović Nikola (pok. Ante) iz Karalića, Stojanović Ante (pok. Ante), Širotovci općina, Vranjković Šimun (pok. Martina), Vranjković Marko (pok. Martina), Vranjković Ika (pok. Ivana), Vranjković Martin (Miškov), Vranjković Mate (pok. Ivana), Vranjković Ana (pok. Jure), Vlajić Paškalo (pok. Antuna) iz Karalića, Vlajić Ante (pok. Mate) iz Karalića, Vlajić Grgo (pok. Jakova) iz Karalića, Vlajić Miško (pok. Jakova) iz Karalića, Mazalin Lala (pok. Josipa), Ivić Pave (p. ?) iz Kaočina, Ivić Paško (pok. Nikole) iz Kaočina, Novak Vice iz Drniša, Kulušić Paško (pok. Pavla), Kulušić Ante (pok. Mate).

Sl. 6. Dio Karalića sa zaseocima Stojanovića i Pulića 1878. godine

Karalić

Selo Karalić imalo je 1878. godine 24 kućna broja. Tu je 1880. godine živio 131 stanovnik (*Korenčić, 1979.; 212*). Selo je nastalo naseljavanjem obitelji Pulić, Stojanović i Skelin čiji su posjedi formirani u tri pripadajuća zaseoka (zaseok Skelin, poznat kao Skelini stanovi nalazi se izvan obuhvata ove karte, nešto zapadnije). Selo je smješteno u zoni zaravni oblikovanoj u prominskim konglomeratima, pa Karaliće kao i ostala miljevačka sela takvog položaja odlikuju raštrkani zaseoci izrasli iz obiteljskih zadruga te okupljeni zemljišni posjedi. Kao i drugdje, zaseoci su smješteni na kontaktu pašnjaka i oranica. Svaki je zaseok imao svoje iskrčene plodne površine oranica i vinograda te dio šumskih površina, čineći tako malu ali zatvorenu cjelinu autarkične gospodarske osnove.

Kućevlasnici sela Karalić 1878. godine bili su: Skelin Jakov (pok. Mate), Skelin Petar, Skelin Mate (pok. Filipa), Meršić Ante (rečen Karlo), Skelin Jakov, Skelin Petar, Skelin Mate (pok. Filipa), Karlo Ivan (pok. Šimuna), Stojanović Marko, Božeka Joko (pok. Ante), Pulić Stojanović Mate (pok. Blaža), Stojanović Ma(?)lin (Nikin), Stojanović Mate (pok. Ante), Stojanović Nikola (pok. Ante), Miočević Milan (pok. Jure), Pulić Jerko (p. Nikole), Pulić Pava (pok. Miška), Pulić Paško (pok. Filipa), Pulić Andrija (p. Ante), Pulić Ivan (pok. Pavla), Pulić Mate (pok. Bariše), Pulić Miško (pok. Franje), Pulić Jerko (pok. Franje), Pulić Stipe (pok. Franje).

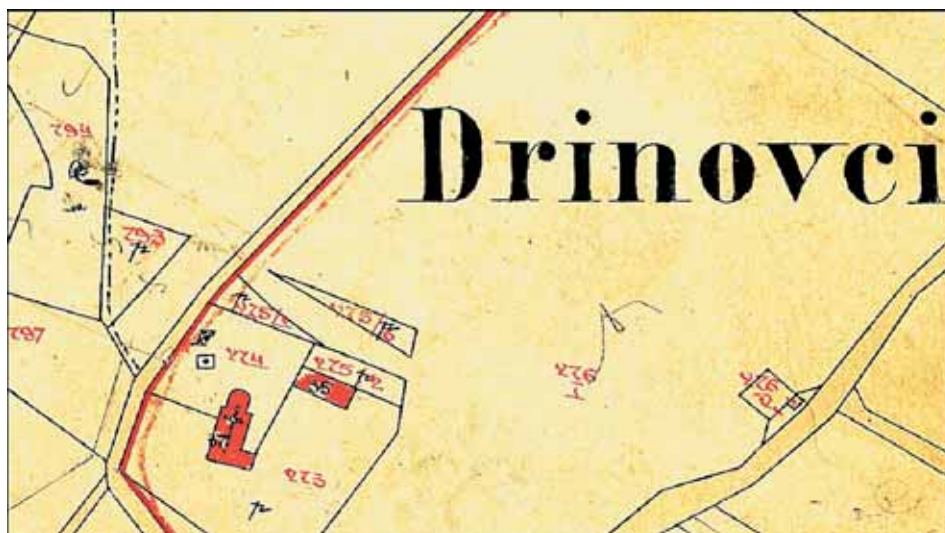

Sl. 7. Dio Drinovaca 1878. s južnim zaseocima duž kontaktne zone i sjevernim zaseocima raštrkanim na krškoj zaravni

Drinovci

Selo Drinovci imali su 1878. godine 63 kuće. Godine 1880. u Drinovcima (bez Nosa) zabilježeno je 365 stanovnika (*Korenčić, 1979.; 212, 213*), što je ovo selo činilo najmnogoljudnijim miljevačkim naseljem. Drinovci predstavljaju središnje naselje miljevačkog kraja koje je imalo i funkciju sjedišta župe. Župna crkva Presvetog Imena Isusova sagrađena je početkom 18. stoljeća. U katastru iz 1878. godine vidimo je nakon obnova obavljenih 1850. i 1854. odnosno 1878. godine kada je crkvi prigraden zvonik.

S obzirom na položaj i strukturu, Drinovci predstavljaju prelazni tip naselja. Južni dio sela (zaseoci Stipandžije, Ivići, Kozići) nalazi se u zoni boranog reljefa u kojem dolazi do kontakta foraminiferskih vapnenaca i prominskih konglomerata (kao i kod sela Ključa i Brištana), što je rezultiralo izgradnjom kuća duž kontaktne zone u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Istodobno, najveći dio Drinovaca odlikuje nepravilna struktura raštrkanih zaselaka smještenih na zaravni građenoj od prominskih konglomerata (kao i kod Širitovaca i Kaočina). Zaseoci Bačića, Čavčića, Skelina i Škelja, rasuti su po miljevačkoj zaravni kao zaseoci okupljeni oko središnjeg dvorišta. Crkva Imena Isusova izgrađena je na osamljenoj poziciji definiranoj raskršćem putova.

Sl. 8. Drinovci 1878. - detalj sa župnom crkvom

Kao kućevlasnici u Drinovcima 1878. godine bili su upisani: Skelin Paško (pok. Marka), Skelin Jakov (pok. Marka), Skelin Kata (udova pok. Jose), Skelin Franje (pok. Mije), Malenica Luka (pok. Bože), Malenica Ilija (pok. Bože), Anto Ivić (pok. Dujma), Ivić Jandrija (pok. Dujma), Ivić Stipan (pok. Ante), Ivić Toma (pok. Ante), Ivić Šimun (pok. Ante), Ivić Mate (pok. Petra), Ivić Marko (pok. Pave), Ivić Filip (pok. Ivana), Ivić Marko (pok. Pave), Ivić Joko (pok. Ante), Ivić Šimun (pok. Josipa), Ivić Jure (pok. Nikole), Ivić Ante (pok. Tome), Ivić Marko (Franje), Ivić Nikola (Franje), Ivić Jandrija (pok. Petra), Ivić Stipan (pok. Filipa), Ivić Josip (Grge), Ivić Lovrić (pok. Jure), Djević Ilija (pok. Ante), Djević Josip (pok. Ante), Bobelj Marko (pok. Raje), Bobelj Marka (udova pok. Ante), Stipandžija Jandro (pok. Jerka), Stipandžija Marko (pok. Luke), Stipandžija Šimun (pok. Luke), Stipandžija Ante (pok. Luke), Kozić Ante (pok. Nike), Kozić Ivan (pok. Lovre), Kozić Kata (pok. Martina), Bačić Jakov (pok. Ivana), Bačić Ante (pok. Grge), Bačić Paško (pok. Marka), Babić Josip (pok. Ante), Bačić Šimon (pok. Ante), Bačić Ana, Bačić Mio (pok. Lovre), Bačić Mate (pok. Simone), Bačić Paško (pok. Ivana), Bačić Bariša (pok. Ante), Bačić Mio (pok. Mate), Bačić Ivan (pok. Grge), Bačić Ivan (pok. Nikole), Bačić Šimon (pok. Marka), Bačić Mate (pok. Marka), Bačić Miško (pok. Todor), Škeljo Joko (pok. Simone), Škeljo Ivan (pok. Mate), Škeljo Mijo (pok. Jerka), Čavčić Jerko (pok. Jure), Čavčić Jerko (pok. Ilije), Skelin Jakov (pok. Marka), Skelin Ivan (pok. Petra), Skelin Jakov (pok. Marka), Skelin Nikola (pok. Lovre), Skelin Jose (pok. Lovre), Bačić Mio (pok. Nikole).

Sl. 9. Bogatići sa zaseocima Galića, Mamuta, Mazalina i Dujila 1878. godine

Tip III - zaseoci oko plodnog dolca

Bogatić

Bogatić (Bogetić) je najsjevernije miljevačko selo nastalo naseljavanjem obitelji - Galić, Mamut, Mazalin i Dujilo. Njihove obiteljske odnosno zemljišne zajednice ujedno su činile jezgru zaseoka koja su s vremenom nastala diobom njihovih zemljišnih posjeda. Da je svaki od spomenutih zaseoka nastao iz primarnog posjeda obitelji ne potvrđuju samo ista prezimena unutar zaseoka već i struktura zemljišnog posjeda u kojem više kuća dijeli zajedničko dvorište što je karakteristično upravo za podjelu primarnog (očeva) posjeda između njegovih nasljednika (sinova). Na taj je način diobom posjeda nasljeđivanjem između nasljednika glavne obitelji do druge polovice 19. stoljeća formirano 4 odnosno 5 zaselaka (od kojih dva čine obitelji Dujilo). Selo je prema katastarskim izvorima 1878. godine imalo 49 kuća¹¹ u kojima je 1880. živjelo 188 stanovnika (Korenčić, 1979.; 212)

Kao kućevalsnici u Bogatiću 1878. godine bili su upisani: Skelin Paško (pok. Marka), Marasović Ivan, Skelin Petar (pok. Ante), Skelin Jakov (pok. Ante), Vlajić

¹¹ Usp. Upisnik kuća občine Bogetić 1879. Državni arhiv Split, fond Arhiva mapa za Istru i Dalmaciju

Ante (pok. Mate), Visovac samostan, Galić Mate (pok. Stipana), Galić Luka (pok. Filipa), Galić Nikola (pok. Ante), Galić Andrej (pok. Ante), Galić Paško (pok. Paška), Galić Ilija (pok. Paška), Galić Cvitko (pok. Ivana), Mamut Josip (pok. Marka), Mamut Petar (pok. Mate), Mamut Šime (pok. Jure), Mamut Mate (pok. Jerka), Mamut Ante (pok. Ilije), Mamut Jure (pok. Nikole), Mazalin Paško (pok. Mate), Mazalin Nikola (pok. Ilije), Mazalin Ivan (pok. Josipa), Mazalin Nikola (pok. Josipa), Mazalin Mate (pok. Josipa), Mazalin Šime (pok. Petra), Mazalin Nikola (pok. Pavla), Mazalin Marko (pok. Pavla), Mazalin Jakov (pok. Jure), Mazalin Petar (pok. Jure), Mazalin Franjo (pok. Jure), Mazalin Filip (pok. Ante), Mazalin Anica (pok. Jure), Mazalin Ante (pok. Ive), Mazalin Mate (pok. Marka), Mazalin Marko (Antin), Galić Marko (pok. Mate), Galić Mijat (pok. Ive), Galić Paško (pok. Josipa), Galić Ante (pok. Josipa), Galić Matija (pok. Nikole), Dujilo Ivan (pok. Josipa), Dujilo Mate (pok. Stipe), Dujilo Nikola (pok. Pavla), Dujilo Lucia (pok. Mate), Dujilo Miško (pok. Marka), Dujilo Grgo (pok. Paška), Dujilo Ante (pok. Paška), Dujilo Ivan (pok. Paška), Dujilo Josip (pok. Paška).

Prirodni i kulturni pejzaži Miljevaca

Katastarski izvori nastali franciskanskom izmjerom, u usporedbi s mletačkim katastrom, omogućavaju nam uočavanje svih promjena koje su se događale u području Pokrčja, a koje su značajno utjecale na daljnju transformaciju prirodnog (osobito agrarnog) i kulturnog pejzaža oko rijeke Krke.¹² Posebno označavanje načina korištenja površina na razini svake pojedine katastarske čestice, omogućuje nam prvi put vrlo detaljan uvid u izgled pejzaža kao i u strukturu samih zemljišnih posjeda.¹³

Nastavkom kolonizacije tijekom 18. stoljeća i daljnjom kultivacijom tla pod utjecajem agrarnih reformi u vrijeme i nakon Grimanija, najveća promjena na području Pokrčja vidljiva iz spomenutih katastarskih izvora, zapaža se u formiranju novoga agrarnog pejzaža. Općenito, na čitavom se području početkom 19. stoljeća zapaža značajan porast udjela obrađenih površina. Uz svako naselje sada se široke površine koriste kao oranice. Pri tome u ratarskoj proizvodnji još uvijek dominira jednostavan plodored u kojem se smjenjuju pšenica i kukuruz na izdašnijim tlima, a kukuruz i ječam na nešto slabijim zemljištima. Oralo se plitko, a gnojilo neredovito i slabo.¹⁴ Najveći udio poljoprivrednih površina zapaža se u gornjem Pokrčju osobito u Kninskom polju što je posljedica

12 Gradivo mletačkog katastra Dalmacije, uključujući i ono za područje Miljevaca, čuva se u Državnom arhivu Zadar. O tome opširnije usp. Slukan Altić, Mirela (2001.): Povijest mletačkog katastra Dalmacije (Morlaci u mletačkim katastarskim izvorima). Arhivski vjesnik, br. 43, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2001., str. 139-155.

13 Oranice su obojene žućkastom bojom, vrtovi su obojeni tamnijom, a pašnjaci svjetlijom zelenom bojom, te vinogradi ružičasto-crvenom bojom. Šumske površine označene su tamnosivom bojom. Ceste, zidane kuće i mostovi obojeni su svijetloružičastom, a javne zgrade tamnije ružičastom bojom. Svi drveni objekti označavani su žutom. Hidrografska mreža bojena je plavom bojom.

14 Ove podatke doznajemo iz gospodarskih opisa katastarskih općina (*Operato dell' Estimo*).

započetih procesa melioracija oko Butišnice i Krke, ali i u drugim krajevima oko Krke gdje se zemljište sada obrađuje intenzivnije, a same površine oranica su proširene. Od svih kultura najveći skok zabilježio je udio vinograda koji su u vrijeme izrade mletačkih katastara još bili razmjerno slabo zastupljeni. Naglo širenje vinograda u to je vrijeme karakteristično za čitavu Dalmaciju, a u Pokrčju vinogradi se sade na ocjeditijim stranama poljskih ravni. Snažan porast udjela vinograda najznačajnija je promjena u prirodnom i agrarnom pejzažu Pokrčja s početka 19. stoljeća. Istodobno, udio voćnjaka ostao je razmjerno nizak, što svjedoči o još uvijek niskom stupnju poljodjelstva te o maloj brizi za tu kulturu. Voćke su se sadile samo između čokota vinove loze. Melioracijski zahvati na uređenju toka Krke i njezinih pritoka koji su započeli početkom 19. stoljeća utjecali su i na udjele drugih poljoprivrednih kultura. Tako je u području Kninskog polja udio livada povećan, dok je primjerice u Petrovu polju bolja odvodnja potakla pretvaranje livada u oranice (*Fričanović, 1961.: 112*). Istodobno, zapaža se smanjenje udjela pašnjačkih površina. Ta je pojava vezana uz degradaciju pašnjaka, do koje je došlo zbog prekomjerne ispaše sve većeg broja stoke. U istom razdoblju nastavlja se i trend smanjivanja šumskih površina. Ta je pojava vezana za degradaciju šuma u šikare, zbog prekomjerne ispaše ali i uz krčenje šuma zbog povećanja ratarskih površina. Krčevine su početkom 19. stoljeća bile glavni izvor novih obradivih površina, a ta se pojava osobito intenzivirala u vrijeme francuske uprave kada se nizom mjera nastojalo unaprijediti gospodarsko stanje Dalmacije. Stočarstvo je još uvijek imalo iznimno velik značaj. U vrstama stoke, karakterističan je relativno mali udio konja i kopitara uopće, jer su kao glavna zaprežna snaga ovdje korišteni volovi. Još uvijek velik broj koza potvrđuje da su one bile temeljni čimbenik u procesu degradacije prirodnog pejzaža i, uz čovjeka, glavna prepreka obnovi šumskih površina. Koze su opterećivale škrte pašnjake krša, na koje se zbog toga širio kamenjar. Takvo stanje će se zadržati sve do druge polovice 19. stoljeća kada proporcionalno s povećanjem udjela obrađenih površina, broj stoke počinje opadati (do 1900. godine broj stoke u nekim je dijelovima Pokrčja prepolovljen).

U ovom razdoblju javlja se još jedna nova pojava - usitnjavanje posjeda. Naime, dodjeljivanjem zemljišta u vlasništvo seljaka koji su ga obrađivali, što je utemeljeno u doba francuske uprave, potaknuta je dioba posjeda. Od tada će se prosječna površina zemljišnog posjeda po svakoj obitelji iz generacije u generaciju smanjivati, što će tijekom druge polovice 19. stoljeća poticati nove agrarne krize i pojavu gladi. Taj je proces osobito teško pogodio Zagoru jer je on bio istodobno popraćen i s konstantnim porastom broja stanovnika. Usitnjavanjem posjeda poljodjelci su osiromašili, zbog čega su se zaduživali te često postajali žrtvama lihvarstva, koje je bilo osobito razvijeno u Kninu i Drnišu. Tako je ugrožavana egzistencija malog posjeda, a pospješivano širenje manjeg broja većih. Ovom su procesu naročito pogodovale zakonske odredbe iz vremena francuske uprave po kojim su seljaci, uživatelji državnih zemljišta, mogli

slobodno raspolagati zemljom. To je omogućilo pojedincima da obveze svojih dužnika rješavaju prisvajanjem njihovih posjeda. U takvim je prilikama seljak ovisio o varoškim zemljoposjednicima i trgovcima kojima je zadužujući se davao u zalog dijelove svoga posjeda. Kako zbog siromaštva nije mogao vratiti dug na vrijeme, seljak je gubio dio po dio zemlje. Glavni prostorni odraz takvog stanja vidljiv je u izrazitoj parcelaciji posjeda koja će s vremenom značajnije utjecati i na agrarni pejzaž. Čestice postaju sve manje površine, sve su uže i raspršenije. Tako se primarno okupljeni posjed pretvara u posjed raspršenog tipa s vrlo usitnjenim parcelama, u pravilu lošije kvalitete.

Literatura:

Friganović, Mladen (1961.): Polja gornje Krke. Radovi Geografskog instituta Sveučilišta u Zagrebu, sv. 3, Zagreb.

Korenčić, Mirko (1979.): Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857. - 1971. Republički zavod za statistiku SRH, JAZU, knj. 54, Zagreb.

Kosor, Karlo (1975.): Drniš pod Venecijom. Kačić - zbornik Franjevačke provincije Presvetoga Otkupitelja, god. VII, Split, str. 5-69.

Slukan Altić, Mirela (2001.): Povijest mletačkog katastra Dalmacije (Morlaci u mletačkim katastarskim izvorima). Arhivski vjesnik, br. 43, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2001., str. 139-155.

Slukan Altić, Mirela (2003.): Povijesna kartografija - kartografski izvori u povijesnim znanostima. Izdavačka kuća "Meridijani", Samobor.

Slukan Altić, Mirela (2005.): Povijest stabilnog katastra Dalmacije: povodom 170. obljetnice Arhiva mapa za Dalmaciju (1834. - 2004.). Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Državni arhiv Split, 2005., br. 19, str. 7-47.

Slukan Altić, Mirela (2007.): Povijesna geografija rijeke Krke: kartografska svjedočanstva. Nacionalni park "Krka", Šibenik.